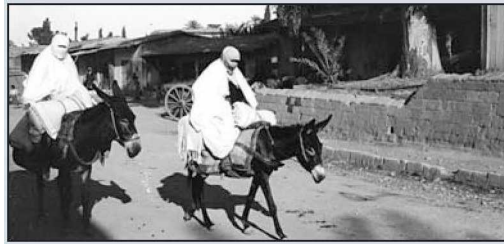

Οι Τουρκοκύπριοι μπροστά στο ισλάμ

Πόσο θρήσκοι είναι και ποια εν γένει είναι η σχέση τους με τη θρησκεία **ΣΕΛ. 17**

Μια ιστορική «πορεία» 446 ετών

Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι

Εν έτει 2017 η τ/κ κοινότητα παρουσιάζει μια αδιαμφισβήτητη κοσμική φυσιογνωμία. Παρότι σουνίτες μουσουλμάνοι, εντούτοις ελάχιστα Τουρκοκύπριοι προσεύχονται συστηματικά σε τζαμί ή νηστεύουν στη διάρκεια του Ραμαζανιού, ή διαθέτουν γνώση των βασικών κανόνων του ισλάμ. Απουσιάζει γενικότερα, ανάμεσα στους Τουρκοκύπριους το ενδιαφέρον για θρησκευτικού τύπου τελετουργίες. Η όποια επιρροή της θρησκείας παραμένει "εγκλωβισμένη" στην ιδιωτική σφαίρα, οι τ/κ θρησκευτικοί θεσμοί δεν

Γράφει
**Σώτος
Κτωρής**

διαδραματίζουν ρόλο στις πολιτικές διεργασίες, ενώ ελάχιστοι είναι οι Τουρκοκύπριοι που θεωρούν τη θρησκευτική υπόσταση ως πρωτεύον στοιχείο της ταυτότητάς τους. Ο μετασχηματισμός, ωστόσο, των εν Κύπρο μουσουλμάνων από μια παραδοσιακή κοινότητα πιστών σε μια νεωτερική/εθνική κοινότητα υπήρξε προϊόν μιας μακράς ιστορικής διαδικασίας.

Οι Κύπριοι-μουσουλμάνοι

Από το 1571, έτος κατάκτησης της Κύπρου από τους Οθωμανούς έως και το 1878,

όταν η νήσος υπάγεται στη διοίκηση των Βρετανών, η ηγεμονία του ισλάμ υπήρξε, σχεδόν, πλήρης. Άλλωστε, η συγκρότηση της μουσουλμανικής κοινότητας στην Κύπρο υπήρξε αποτέλεσμα αυτής καθ' αυτής της κατάκτησης του νησιού από την οθωμανική αυτοκρατορία. Μιας θεοκρατικής μοναρχίας, όπου ο σουλτάνος έφερε, ταυτόχρονα, και τον τίτλο του χαλίφη, του ηγεμόνα, δηλαδή, του ισλαμικού κόσμου. Η μουσουλμανική κοινότητα της Κύπρου συγκροτήθηκε από ετερόκλητα στοιχεία, αφού οι αφιχθέντες μουσουλμάνοι προέρχονται από διαφορετικές σχολές ή αξιακές αποχρώσεις του ισλάμ. Οι γενίτσαροι ήταν μπεκτασίδες οι οποίοι ανήκαν στο σουφικτικό ισλάμ, το οποίο είχε ενσωματώσει στοιχεία του σιιτικού και του σουνιτικού ισλάμ, καθώς και λατρευτικές πρακτικές του χριστιανισμού. Κυρίως του ορθόδοξου χριστιανικού ασκητισμού. Άλλοι ήταν εξισλαμισθέντες χριστιανοί, αρκετοί ήταν σουνίτες μουσουλμάνοι, ενώ και οι αφιχθέντες αλεβίτες τουρκομάνοι υπήρξαν έντονα επηρεασμένοι από σουφιστικές δοξασίες και πρακτικές. Οι ποικίλες μουσουλμανικές "αποχρώσεις" και η συμβίωση σε έναν γεωγραφικό χώρο όπου, δημογραφικά, κυριαρχούσε το χριστιανικό στοιχείο, σε συνάρτηση και με άλλους παράγοντες, όπως ήταν ο εξισλαμισμός αριθμού Κυπρίων χριστιανών, κυρίως των Λα-

τίνων, καθώς και η, συν τω χρόνω, ανάδυση μιας ιδιότυπης κατηγορίας "ατελώς εξισλαμισθέντων", των λινοβαμβάκων, είχαν ως αποτέλεσμα να διαιωνιστούν, καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, διαφοροποιημένες εκφάνσεις έκφρασης της μουσουλμανικής πίστης.

Θρησκευτικός συγκρητισμός

Η θρησκευτική "ανομοιογένεια" της μουσουλμανικής κοινότητας συντηρήθηκε μέχρι και το τέλος της οθωμανικής περιόδου. Στην ύπαιθρο, κυρίως, οι δυναμικές της αλληλεπίδρασης, από τη συμβίωση με τους χριστιανούς, συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας "λαϊκότερης" εκδοχής του ισλάμ με αρκετά στοιχεία θρησκευτικού συγκρητισμού. Το φαινόμενο του συγκρητισμού συναντάται, ασφαλώς, σε ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια, αφού η συνύπαρξη χριστιανισμού και μουσουλμανισμού διαμόρφωσε πολιτισμικές ωσμώσεις και αλληλεπιδράσεις. Οι εξισλαμισμοί, παρότι στην περίπτωση της Κύπρου δεν υπήρξαν μαζικοί, προσέδιδαν επιπλέον "δυναμική" στον συγκρητισμό, αφού οι προσήλυτοι στο ισλάμ μετέφεραν μαζί τους πολιτισμικά στοιχεία, λατρευτικές πρακτικές και πιστεύω που δεν άφηναν ανεπηρέαστη την ταυτότητα των Κυπρίων-μουσουλμάνων. Ο σουφισμός, ιδιαίτερα ανεκτικός έναντι των χριστιανών, υπήρξε ο

βασικός "φορέας" συγκρητισμού, στον οθωμανικό χώρο, ενώ όπως καταδεικνύεται, από τη διάσπαρτη παρουσία τάφων σουφιστών αγίων, η σουφική επιρροή, στην κυπριακή ύπαιθρο, υπήρξε ευρύτατη. Σε αντίθεση με το ορθόδοξο σουνιτικό ισλάμ ο σουφισμός αποδεχόταν την ύπαρξη αγίων και πίστευε στην τέλεση "θαυμάτων". Συνεπεία των σουφικών επιρροών διαμορφώνονται, στην κυπριακή ύπαιθρο, χαλαρότερες θρησκευτικές ταυτότητες. Οι συμβιωτικές συνθήκες επέτρεπαν στους χωρικούς, χριστιανούς και μουσουλμάνους, να καταφεύγουν σε κοινά προσκυνήματα και αγίους ακόμα και σε αλλόδοξες θρησκευτικές πρακτικές, θέλοντας να μετέλθουν και άλλων μεθόδων για την εξασφάλιση μιας παραγωγικής σοδειάς ή για την αντιμετώπιση μιας ασθένειας.

Η άρχουσα κοινότητα

Τούτων, βεβαίως, λεχθέντων θα πρέπει να επισημανθεί πως η θρησκευτική υπόσταση υπήρξε το στοιχείο που καθόριζε τη θέση των ανθρώπων τόσο στην ιεραρχία εξουσίας όσο και στην οθωμανική - κυπριακή κοινωνία. Καθότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρξε διαρθρωμένη στο σύστημα των μιλλέτ, των θρησκευτικών, δηλαδή, κοινότητων. Οι ανήκοντες στο ισλάμ αποτελούσαν, εξορισμού, μέρος του μιλλέτ των μουσουλμάνων, της άρχουσας κοινότητας της Κύπρου. Οι εξουσιαστικές σχέσεις υπήρξαν, ασφαλώς, εμφανέστερες στα αστικά κέντρα, όπου διέμενε η πολιτική και στρατιωτική γραφειοκρατία των Οθωμανών. Παρά τις αλληλεπιδράσεις, η κοινωνική ζωή των Κυπρίων-μουσουλμάνων εκτυλισσόταν, κατά κανόνα, στο πλαίσιο ενός, διακριτού, μιλλέτ όπου οι γραπτοί, οι εθιμικοί κανόνες του ισλάμ και οι γνωμοδοτήσεις του μεγάλου Μουφτί είχαν καθοριστική επίδραση στην ιδιωτική και δημόσια σφαίρα. Ακόμα και η επαγγελματική διαστρωμάτωση των μουσουλμάνων επηρεάστηκε, έντονα, από τις αξιακές "αναστολές" του ισλάμ. Οι Κύπριοι-μουσουλμάνοι, ως "ενάρετοι" μουσουλμάνοι, ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης και τη διαχείριση ακινήτων, ενώ η ανυπαρξία μουσουλμανικής εμπορομεσιτικής τάξης αποδίδεται στην "αποστροφή" του ισλάμ έναντι του εμπορίου και της τοκογλυφίας. Τα "ανέντιμα", όπως χαρακτηρίζονταν, από το ισλάμ, επαγγέλματα αφέθηκαν στα χέρια των αλλογενών και αλλόθρησκων. Ούτως ή άλλως οι Κύπριοι-μουσουλμάνοι διέθεταν το αποκλειστικό προνόμιο στελέχωσης του οθωμανικού διοικητικού μηχανισμού, της Αστυνομίας και του στρατού. Οι μουσουλμάνοι εξαφαιρούνταν της υποχρέωσης καταβολής του κεφαλαικού φόρου, ενώ ακόμα και η ενδυμασία τους ήταν διαφορετική προ-

κειμένου να είναι διακριτός ο κοινοτικός διαχωρισμός. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία πως, ακόμη και μετά την υιοθέτηση των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ (1839-1856), η οθωμανική - κυπριακή κοινωνία, υπήρξε μια κοινωνία με θεσμοθετημένες διακρίσεις, στη βάση των θρησκευτικών ταυτοτήτων.

1878: Το νεωτερικό «σοκ»

Η εν λόγω εξουσιαστική διάρθρωση θα παύσει να ισχύει, ωστόσο, με την υπαγωγή της Κύπρου στη διοίκηση της βρετανικής αυτοκρατορίας, το 1878, ενώ η μετάβαση του νησιού σε ένα νεωτερικό σύστημα διοίκησης επέφερε ριζικές διαφοροποιήσεις στον τρόπο συγκροτήσης, οργάνωσης και λειτουργίας της κυπριακής κοινωνίας. Παρ' ότι η νέα αποικιακή εξουσία διατήρησε τη θρησκευτοκεντρική διοικητική διαφοροποίηση του πληθυσμού, κατά το πρότυπο των μιλλέτ, εντούτοις, η πολιτική ηγεμονία του ισλάμ εξοβελίζεται, ενώ και εντός της μουσουλμανικής κοινότητας η ισλαμική επιρροή θα ακολουθήσει, εφεξής, μια φθίνουσα πορεία. Αυτό αποτέλεσε μια αναπόδραστη εξέλιξη δεδομένου ότι η μουσουλμανική κοινότητα, της οποίας η ύπαρξη και η κοινοτική συγκρότηση εδράστηκε, για τρεις αιώνες, στο οθωμανικό θρησκευτικό πλαίσιο, βρέθηκε αίφνης υπό τη διοίκηση μιας κοσμικής και νεωτερικής εξουσίας. Και οι μουσουλμανικοί κοινοτικοί θεσμοί θα βρεθούν, πλέον, αντιμέτωποι με μια, εκ των άνω, επιβληθείσα διαδικασία εκκοσμίκευσης. Η εξασθένιση του θρησκευτικού πλέγματος εξουσίας δεν συνεπαγόταν, ωστόσο, τη ραγδαία εκκοσμίκευση της μουσουλμανικής κοινότητας. Η ισχύς της θρησκευτικής υπαγωγής παρέμενε ισχυρή και υπονόμει τη νεωτερική συγκρότηση και οργάνωση της μουσουλμανικής κοινότητας. Η απουσία μιας νεωτερικής διανόησης, το υψηλό ποσοστό αναλφαβητισμού, σε συνάρτηση με την εντεινόμενη κοινωνικοοικονομική υποχώρηση, καθιστούσε ιδιαίτερα δυσχερή την ενσωμάτωση των νέων ιδεών, αντιλήψεων και ρευμάτων στην μουσουλμανική κοινωνία της Κύπρου. Τη διείσδυση και μαζικοποίηση νεωτερικών ιδεών, στις μουσουλμανικές μάζες, δυσχέρανε, επιπλέον, και η καθυστερημένη συγκρότηση μιας εθνικοποιημένης "μητέρας πατρίδας" η οποία ως σημείο ιδεολογικής αναφοράς θα λειτουργούσε ως φορέας διαπαιδαγώγησης και αναπαραγωγής νεωτερικών αντιλήψεων, ανάμεσα στους τουρκόφωνους μουσουλμάνους της Κύπρου.

Νεότουρκοι vs ισλάμ

Καθόλου τυχαία οι νεωτερικές αντιλήψεις θα αρχίσουν, σταδιακά, να επηρεά-

ζουν, μερικώς, τους μουσουλμάνους της νήσου με το Κίνημα των Νεότουρκων, το 1908. Για πρώτη φορά διαμορφώνεται, στην Κύπρο, μια διανόηση η οποία εμφορείται από τις αρχές του εθνικισμού, η οποία αρχίζει να ιεραρχεί το "καθήκον" προς το έθνος και την πατρίδα υπέρνω της θρησκευτικής πίστης. Η διάχυση, μέσω του Τύπου, των εθνικιστικών ιδεών ενεργοποιεί, αναπόφευκτα, τον σταδιακό μετασχηματισμό της συλλογικής ταυτότητας των Κυπρίων-μουσουλμάνων. Η έννοια της θρησκευτικής κοινότητας μιλλέτ αρχίζει, δειλά-δειλά, να υποκαθίσταται από αναφορές που παρέπεμπαν στις έννοιες του λαού και του έθνους. Παρά ταύτα, η επιρροή των νεωτερικών αντιλήψεων, στις αρχές του 20ού αιώνα, παρέμενε περιορισμένη στη διανόηση των αστικών κέντρων. Με τις τουρκόφωνες μάζες να εξακολουθούν να προτάσσουν τη θρησκευτική υπόσταση ως το κυρίαρχο στοιχείο αυτοπροσδιορισμού τους.

Η «αποκήρυξη» του ισλάμ

Η ιστορικότερη "στιγμή" στη διαδικασία εθνικοποίησης των Κυπρίων-μουσουλμάνων υπήρξε, αναμφίβολα, η ίδρυση του σύγχρονου τουρκικού κράτους, το 1923. Ο Ατατούρκ επιχείρησε να διαμορφώσει μια νέα συλλογική ταυτότητα απαλλαγμένη από τις θρησκευτικές επιδράσεις. Ο Ατατούρκ αποκίρριξε το ισλάμ από ακρογωνιαίο λίθο της κοινωνικής και πολιτειακής συγκρότησης του νέου κράτους και περιόρισε, αυστηρώς, τον ρόλο του στον ιδιωτικό χώρο. Στη θέση της πρώην ισλαμικής αυτοκρατορίας δημιουργήθηκε, πλέον, ένα τουρκικό εθνικό κράτος η ιδεολογία του οποίου θα επηρέαζε και τον ιδεολογικό μετασχηματισμό των τουρκόφωνων μουσουλμάνων της διασποράς. Οι εξελίξεις στη "μητέρα πατρίδα" είχαν τεράστια προπαγανδιστική επίδραση στη μουσουλμανική κοινότητα της Κύπρου. Η μετακένωση του τουρκικού εθνικισμού, στον κυπριακό χώρο, επηρέασε καταλυτικά το αξιακό σύστημα των Κυπρίων-μουσουλμάνων, επιτάχυνε τον μετασχηματισμό της συλλογικής τους ταυτότητας και συνέβαλε στην πολιτική και ιδεολογική επικράτηση μιας ανερχόμενης νεωτερικής πολιτικής ελίτ, έναντι των πιο συντηρητικών/παράδοσιακών πολιτευτών. Οι Κύπριοι-μουσουλμάνοι έσπευσαν, αυτοβούλως, να υιοθετήσουν τις κεμαλικές μεταρρυθμίσεις. Οι νέοι, edikότερα, αποστασιοποιούνται από θρησκευτικοληπτικές αντιλήψεις και πρακτικές, με τους άντρες να εγκαταλείπουν το φέσι και τις γυναίκες να αρχίζουν να κυκλοφορούν, δημοσίως, χωρίς τον φερετζέ.

Η «απο-ισλαμοποίηση»

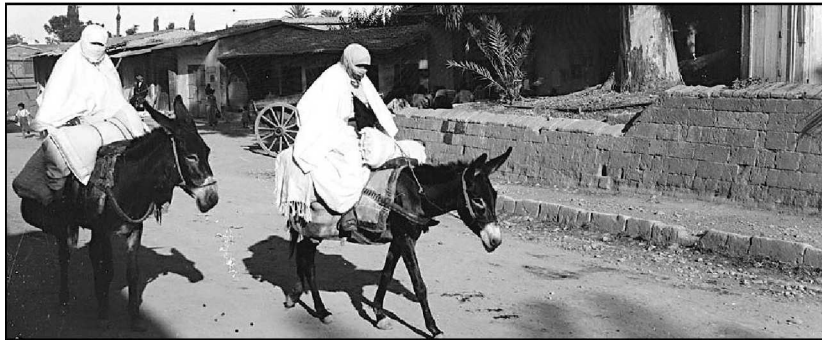
Ωστόσο, οι νεωτερικότες απέφυγαν, αρ-

χικώς, να έλθουν σε μια μετωπική ρήξη με το "κυπριακό" ισλάμ, το οποίο λόγω των σουφικών του καταβολών, αλλά και συνεπεία των νεωτερικών αξιών που εισήγαγε, στον κυπριακό χώρο, το αποικιακό πλαίσιο εξουσίας, υπήρξε, ούτως ή άλλως, ιδιαίτερα μετριοπαθές. Αντιθέτως, οι νεωτεριστές, αρχικώς, εργαλειοποίησαν τους θρησκευτικούς θεσμούς (Εβκάφ, Μουφτής) προκειμένου να μαζικοποιήσουν την επιρροή τους σε μια συντηρητική κοινωνία στην οποία το θρησκευτικό συναίσθημα διαδραμάτιζε, ακόμα, ρόλο. Έως τις αρχές της δεκαετίας του '40, όμως, το φαινόμενο του εθνικισμού, ανάμεσα στους μουσουλμάνους, είχε πια μαζικοποιηθεί. Οι εθνικιστές πολιτευτές θα κυριαρχήσουν πλήρως, ενώ η υποκατάσταση του θρησκευτικού από τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό θεωρείτο, πλέον, ο κανόνας. Εφε-

ξής οτιδήποτε συνδέεται με το ισλάμ και την ισλαμική παράδοση θα αντικρίζεται, ως οπισθοδρομικό, ενώ η απαξίωση των θρησκευτικών συμβόλων και η παρακμή των θρησκευτικών χώρων θα καταστεί εμφανής. Το 1949 θα τερματίσει τη λειτουργία της η θεολογική σχολή η οποία, στα 17 χρόνια ύπαρξής της, κατάφερε να έχει μόλις 8 απόφοιτους/ιμάμηδες. Στο πλαίσιο της διαπαιδαγωγικής εκστρατείας της τ/κ εθνικιστικής ηγεσίας, που κορυφώνεται με την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, εκτουρκίζονται όχι μόνο τα ελληνικά τοπωνύμια, οδών και κοινοτήτων, αλλά και αυτά που αντλούν την προέλευσή τους από το ισλαμικό παρελθόν, ενώ οι Τουρκοκύπριοι ενθαρρύνονται να αποφεύγουν να δίνουν στα παιδιά τους μουσουλμανικά ονόματα. Το ισλάμ εξακολουθούσε, ωστόσο, να διατηρεί κάποιες επιρροές ιδιαίτε-

ρα στις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες. Είναι ενδεικτικό πως όταν η τ/κ ηγεσία διεκδίκησε, το 1950, την εισαγωγή ενός οικογενειακού αστικού κώδικα, υπήρξαν αντιδράσεις από τον Seyh Nazim Hoca, μετέπειτα γνωστό Μουφτή της Λεύκας, ο οποίος με ακόμα 1.309 Τουρκοκύπριους διακήρυξαν με υπόμνημά τους, πως "κανένας ανθρώπινος νόμος δεν μπορεί να διαγράψει τα αναλλοίωτα λόγια του Θεού". Στην μετααποικιακή περίοδο, ωστόσο, η επιρροή της θρησκείας συνέχισε να φθίνει. Οργανώσεις και πολιτικοί σχηματισμοί που επιχείρησαν, σποραδικά, να υποθάλψουν το θρησκευτικό συναίσθημα, προκειμένου να εξυπηρετήσουν ιδεολογικές και πολιτικές επιδιώξεις, απέτυχαν παταγωδώς.

**Δρ τουρκικών σπουδών*

Η απειλή του «ΑΚΡ»

Η συντηρητική πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων, ανεξαρτήτως ιδεολογικών καταβολών αντιμετωπίζει με βαθιά καχυποψία ενέργειες που οδηγούν στην άνοδο της θρησκευτικότητας στην τ/κ κοινωνία. Ειδικότερα, την επιχειρούμενη προσπάθεια του κυβερνώντος ισλαμικού κόμματος στην Τουρκία να μεταβάλει το αξιακό και πολιτισμικό υπόβαθρο της κοινότητας. Είναι γεγονός πως η άνοδος του (ΑΚΡ) στην εξουσία, καθώς και η παρουσία στο βόρειο μέρος του νησιού μιας ομάδας εποίκων με πιο συντηρητικές αξίες αντικρίζονται από μια μερίδα της κοινότητας, ως εν δυνάμει απειλές για την τ/κ κοινοτική υπόσταση. Επί του παρόντος, ωστόσο, δεν φαίνεται να απειλείται η κοσμική φυσιογνωμία της τ/κ κοινότητας. Διαμορφώνονται, όμως, δυναμικές που σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα, ενδέχεται, να αναδιαμορφώσουν το περιεχόμενο της συλλογικής ταυτότητας των Τουρκοκυπρίων. Και αυτό αφού τα τελευταία χρόνια, έχουν πληθύνει οι θρησκευτικές δραστηριότητες, έχει διευρυνθεί η διείσδυση του τουρκικού/ισλαμικού κεφαλαίου στην οι-

κονομία και στις τ/κ κρατικές δομές, και έχει ενταθεί η έκθεση, των Τουρκοκυπρίων, στις συντηρητικές αξίες που αναπαράγονται από ένα, ελεγχόμενο, από το ΑΚΡ, ραδιοτηλεοπτικό πεδίο. Την ίδια ώρα συνεχίζεται η πολιτογράφηση εποίκων με συντηρητικότερο αξιακό υπόβαθρο. Είναι γεγονός πως σε κοινωνικό επίπεδο βρίσκεται, ήδη, σε εξέλιξη ένας πολιτισμικός και θρησκευτικός μετασχηματισμός. Το ερώτημα που τίθεται, και το οποίο ο χρόνος θα απαντήσει, είναι αν αυτή η διαδικασία μετασχηματισμού θα επιτύχει να αλλοιώσει τις κοσμικές αναφορές των Τουρκοκυπρίων, αν θα προκύψει, δηλαδή, μια νέα τ/κ ταυτότητα που θα εδράζεται σε μια συντηρητικότερη κυπρομουσουλμανική σύνθεση ή αν οι αφομοιωτικές δυναμικές της τ/κ κοσμικής κοινότητας θα αποτρέψουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Στον βαθμό που αυτό συνιστά μια ένδειξη, πάντως, οι έποικοι δεύτερης και τρίτης γενιάς έχουν ενσωματωθεί στο τ/κ κοινοτικό πλαίσιο και αποστασιοποιούνται από τις θρησκοληπτικές αντιλήψεις των γονιών τους.